

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264511pp14-21
УДК 330.341.4

Климова К.С., аспірант кафедри економіки

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0003-3873-2277

e-mail: klymova.kateryna@gmail.com

Klymova Kateryna, Postgraduate student of the Department of Economics

Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro

ORCID ID: 0000-0003-3873-2277

e-mail: klymova.kateryna@gmail.com

Науковий керівник: д.е.н., проф., академік АЕНУ Гончаренко О.В.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО АГРОБІЗНЕСУ

INSTITUTIONAL ASPECTS OF INNOVATIVE AGRICULTURAL DEVELOPMENT

Визначені вектори глобальних трансформацій світової економіки та напрями модернізаційних перетворень національної економіки в контексті реалізації інноваційного розвитку та поширення інноваційних форм бізнесу.

Констатовано важливість формування системного базису підтримки інноваційної динаміки в національній економіці та її галузях, що ґрунтується на інструментах інституціонального регулювання, стимулюванні попиту й пропозиції інновацій, інфраструктурному, інформаційному, комунікативному забезпеченні інноваційного зростання.

Обґрунтовані інноваційні переваги розвитку агробізнесу та аргументовані еволюційні й інституціональні обмеження формування ефективного інституту агроінновацій. Запропоновано запровадження елементів інституціонального проектування в агробізнесі та реалізацію стратегії «проміжних інститутів», яка передбачає формування оптимального економічного інституту за допомогою реалізації перехідних його форм або створення набору проміжних інститутів, які поступово змінюються й витісняються один одним при введенні чи коригуванні інституцій.

Ключові слова: модернізація, інновація, інноваційний розвиток, інноваційний бізнес, інститут, інституціональне проектування.

The vectors of global transformations of the global economy and the directions of modernization transformations national economy in context of the implementation of innovation development and the dissemination of innovative business forms are determined. Focused on systematic issues of institutional development of the innovation development of the national economy: ineffectiveness of the established institutions and institutions of innovation and regulatory policy, unfavorable to innovation of the economic environment, underdevelopment of innovation infrastructure, limited tools for institutional development, credit and investment support of commodity producers.

The importance of forming a systematic basis for supporting innovation dynamics in the national economy and its industries based on institutional regulation instruments, stimulating demand and supply of innovations, infrastructure, informational, communicative provision of innovation growth. The objective character of social reproduction is accented, deepening processes of division of labor, the dissemination of the production form of cooperation and specialization in conditions of globalization changes.

The well-founded innovative advantages of agribusiness development, the importance of distribution of agrinnovations in technological processes, products, marketing and labor organization, which will allow to preserve export positions and increase the value added as a

result of providing a higher level of technological. Argumentated evolutionary and institutional restrictions on the formation of an effective institute of agrinnovations.

Described advantages and disadvantages of institutional design tools: transplantation of institutes; entering new institutions, correction of existing routine. The introduction of elements of institutional design in agribusiness and the implementation of the strategy of "intermediate institutes", which envisages the formation of the Optimal Economic Institute, through the implementation of transitional forms or the creation of a set of intermediate institutions, which are gradually changing and displaced by each other when administering or adjusting institutions.

Key words: *modernization, innovation, innovation development, innovative business, institute, institutional projecting.*

JEL Classification: *E61; O31*

Постановка проблеми. Стрімкі глобальні зміни й технологічний прогрес, детерміновані новітньою промисловою революцією (індустрія 4.0), обумовлюють модернізаційні зміни економічного середовища та актуалізують потребу в підсиленні або формуванні специфічних національних факторів конкурентоспроможності.

Національна економіка має інноваційні перспективи за умов наявності високотехнологічних галузей і виробництв, галузевої інноваційної інфраструктури й технологічних кластерних об'єднань, розвитку й «включеності» в єдиний інноваційний процес освітнього та науково-дослідних секторів. Дані процеси отримують додаткові перспективи в умовах глобальних трансформацій зовнішніх та внутрішніх ринків і моделей праці, поширення нових освітніх напрямів, програм, професій, актуалізації інноваційних форм зайнятості й видів діяльності, появи значного сегменту нетипової форми зайнятості й попиту на високотехнологічні та наукомісткі робочі місця.

Загальні тренди модернізаційних перетворень обумовлюють зміни в протіканні сучасних економічних процесів, змінюють їх вектори і тенденції. Загальний вектор змін безпосередньо впливає і на організацію агробізнесу, для якого інноваційний шлях є єдиним і можливим способом залишатись в колі провідних експортерів світового ринку та нарощувати додану вартість виробництва внаслідок забезпечення вищого рівня технологічності. Зазвичай серед перешкод розвитку агробізнесу на інноваційних засадах виділяють фінансові обмеження, брак інфраструктури, відсутність податкових привілеїв, обмежену державну підтримку. Разом із тим, значно меншої уваги приділяється інституціональним чинникам забезпечення інноваційних змін в агросфері, реалізації програмно-цільового підходу в планування інноваційних перетворень та врахуванні специфічних (у тому числі національних) особливостей організації інноваційного процесу в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація інноваційних перспектив розвитку агробізнесу обумовлює дослідження онтологічних передумов і теоретичних засад інституціонального регулювання інноваційного процесу. Інструменти регулювання інноваційної динаміки та інституціональні регулятори інноваційного розвитку досліджувались в працях вітчизняних й закордонних вчених із використанням різноманітного спектру методологічних і методичних прийомів [4; 9-11]. Дослідження інструментів екзогенного й ендегенного впливу, формальних норм, сприятливих для інноваційної динаміки та можливості й перспективи створення ефективних інноваційних інститутів в агробізнесі здійснено в працях О. Гончаренко, П. Саблука, Ю. Теслюк, М. Маліка, Л. Федулової, О. Шпикуляка, О. Шубравської [1-3;7;10].

Новітній доробок дослідження інноваційної динаміки збагачений методологічним різноманіттям й конкретизацією елементів інституціонального регулювання та проектування інноваційних трансформацій. Разом з тим, при значному загальному й різноманітній методології наукових праць, присвячених інституціональній проблематиці та інституціональному регулюванню, залишаються доволі дискусійними питання реалізації інструментарію регулювання інноваційних трансформацій саме в агробізнесі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення сучасних тенденцій розвитку інноваційного агробізнесу та обґрунтування елементів інституціональних проектування інноваційних трансформацій в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новітній етап промислової революції змінив темпи і терміни дифузії передових технологій, які використовують переваги цифровізації, автоматизації процесів та мережевої взаємодії. Інноваційні зміни сприяють інтеграції або поєднанню технологій, послуг, продуктів, різних галузей, інфраструктури. Індикаторами змін постали збільшені обсяги інноваційної продукції та інноваційних форм організації бізнесу, поширення IT-послуг на більшість сфер виробничої діяльності, аутсорсинг бізнес-процесів, консалтинг, зростання обсягів фінансових та ділових послуг. Попит на подібні категорії послуг постійно зростає, він супроводжується організацією мережевих інформаційно-комунікаційних платформ, удосконаленням технічного забезпечення, технологіями та динамікою доданої вартості.

За результатами компаративного аналізу інноваційної спроможності серед європейських країн, що оприлюднюються в розрахунках європейського інноваційного табло у 2020 році національну економіку визначено як країну «повільного інноватора», фактично аутсайдера. Найслабшими факторами для вітчизняної економіки були названі: фінансове забезпечення інноваційної діяльності, державну підтримку інноваційного розвитку, привабливість та результативність дослідницької системи, інтелектуальні активи (рис. 1). Оцінка перспектив національного господарства щодо спроможності впроваджувати та використовувати проривні технології за індексом «готовності до інновацій» засвідчила низькі показники за рівнем розвитку і функціонуванням інноваційної інфраструктури, доступністю інвестиційних і кредитних ресурсів для приватного бізнесу [6, с.10].

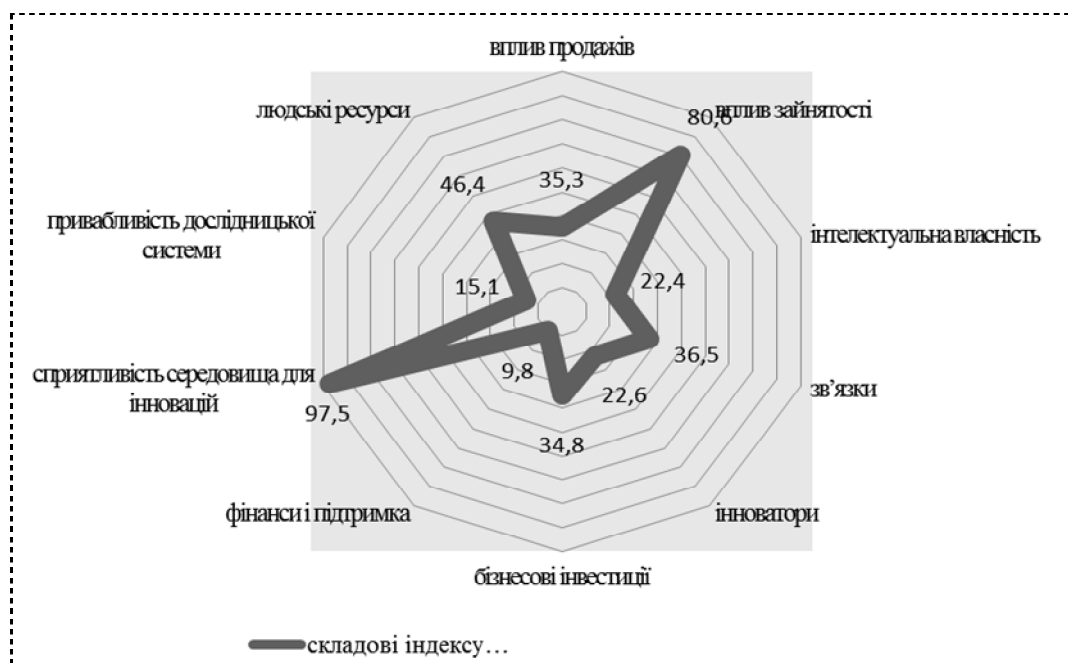

Рис. 1. Складові Європейського інноваційного табло для України (2020 р.)
Джерело: побудовано за [6, с.10]

Відтак можемо виділити системні проблеми інституціонального забезпечення інноваційного розвитку національної економіки: неефективність сформованих державних інститутів і інституцій інноваційного спрямування та регуляторної політики, несприятливе для інновацій економічне середовище (має забезпечуватись дією базисних інститутів економіки), нерозвиненість інноваційної інфраструктури, обмеженість інструментів

інституціонального забезпечення розвитку, кредитної й інвестиційної підтримки для товаровиробників, які здійснюють інноваційну діяльність, незахищеність прав інтелектуальної власності, переважно низька патентна активність.

Еволюційними обмеженнями інноваційного розвитку залишаються: низькі й нестабільні обсяги фінансування наукових досліджень і розробок, непривабливість наукової діяльності для молодих дослідників, скорочення частки дослідників та наукових структур, низькотехнологічна спрямованість експорту.

Цифровими змінами глобальної макросистеми детерміновані не тільки ринок праці й форми організації сучасного бізнесу, а й традиційні галузі економіки і суб'єкти господарювання, яким не завжди властива високотехнологічна діяльність. Відповідаючи на виклики структурних змін, сфера послуг почала пропонувати більш гнучкі формати робочого часу й робочого дня, що сприяло підвищенню мобільності трудових ресурсів й поширенню нових бізнес-технологій та інноваційних форм підприємництва. В аграрній сфері також почали залучатись послуги аутсорсингу, аутстафінгу, консалтингу. Разом з тим, через недостатнє правове забезпечення сучасних бізнес-технологій, суперечливість у формалізації даних форм діяльності у нормах цивільного й господарського права, надмірне фіскальне адміністрування, - інноваційний агробізнес не отримав поширення в національній економіці. В той же час, об'єктивний характер суспільного відтворення, обумовлений поглибленням процесу поділу праці, поширення виробничої форми кооперації та спеціалізації в умовах модернізації детермінують поширення агроінновацій в технологічних процесах, продуктах, маркетингу й організації праці.

Саме організаційні інновації обумовлюють поширення в аграрному виробництві нових форм ведення господарювання, інтеграційних утворень, умов праці. В той же час, різновекторна спрямованість розвитку світового і національного господарства та домінування інформаційного тренду розвитку обумовлюють пошук резервів модернізації національного господарства і агробізнесу. Інноваційна модернізація передбачає збільшення частки інноваційних сільськогосподарських товаровиробників і розширення переліку інноваційних послуг, що має реальні перспективи тільки в умовах створення чи модернізації наявного інституціонального середовища, сприятливого для функціонування інноваційних суб'єктів національної економіки.

Враховуючи сучасні реалії і перспективи поширення інноваційного агробізнесу важливим вбачаємо запровадження елементів інституціонального проектування в даній галузі і врахувати специфічні особливості національної економіки, які можуть визначити перехідну форму становлення інституцій й інституту агроінновацій. Прихильники інституціональної теорії, обґрунтовували елементи й стратегії інституціонального проектування для забезпечення модернізаційних змін, що потребує запровадження до діючого інституту стимулів і обмежень, які сприятимуть ефективному функціонуванню [9-11].

Процеси інституціонального проектування здатні забезпечити декілька можливих варіантів змін діючих інституцій: запровадження нових норм (елементів) інституціонального середовища, що являє собою трансплантацію інституту (А); введення до існуючого інституту нової норми або інституції (інституцій; В), корегування діючих рутинізованих формальних норм (С), (рис. 2). Корегування інституцій не завжди потребує змін правових норм, а зміни за типами А і В, переважно, пов'язані із зміною діючих формальних норм.

Імпортування інноваційного інституту в вихідному форматі (з іншої господарської системи), як доводить практика реформування і підтверджують експерти, унеможливлене тим, що інституціональний ресурс в новому середовищі має відповідати сукупності умов, наявних ресурсів і чинників господарювання. В подібних трансформаціях впливи екзогенних чинників викликають модифікації і трансформації трансплантованих форм.

Реалізація процесу трансплантації інституцій та їх елементів обумовлює врахування властивих для даного процесу ризиків, обмежень та дисфункціональних станів. За умов неврахування подібної специфіки можлива атрофія імпортованого інституту, адже він може не стати органічною складовою наявного інституціонального середовища і не відповідати неформальним й культурним чинникам та цінностям. Окрім атрофії, можливе

«відторгнення» імпортованого інституту, коли трансплантація проводиться у примусовому порядку або активізуються альтернативні інститути; інституціональні конфлікти, які можливі при «викривленні» трансплантованої форми інституту (несумісність існуючих і імпортованих інститутів, що утворює «інституціональні пастки»).

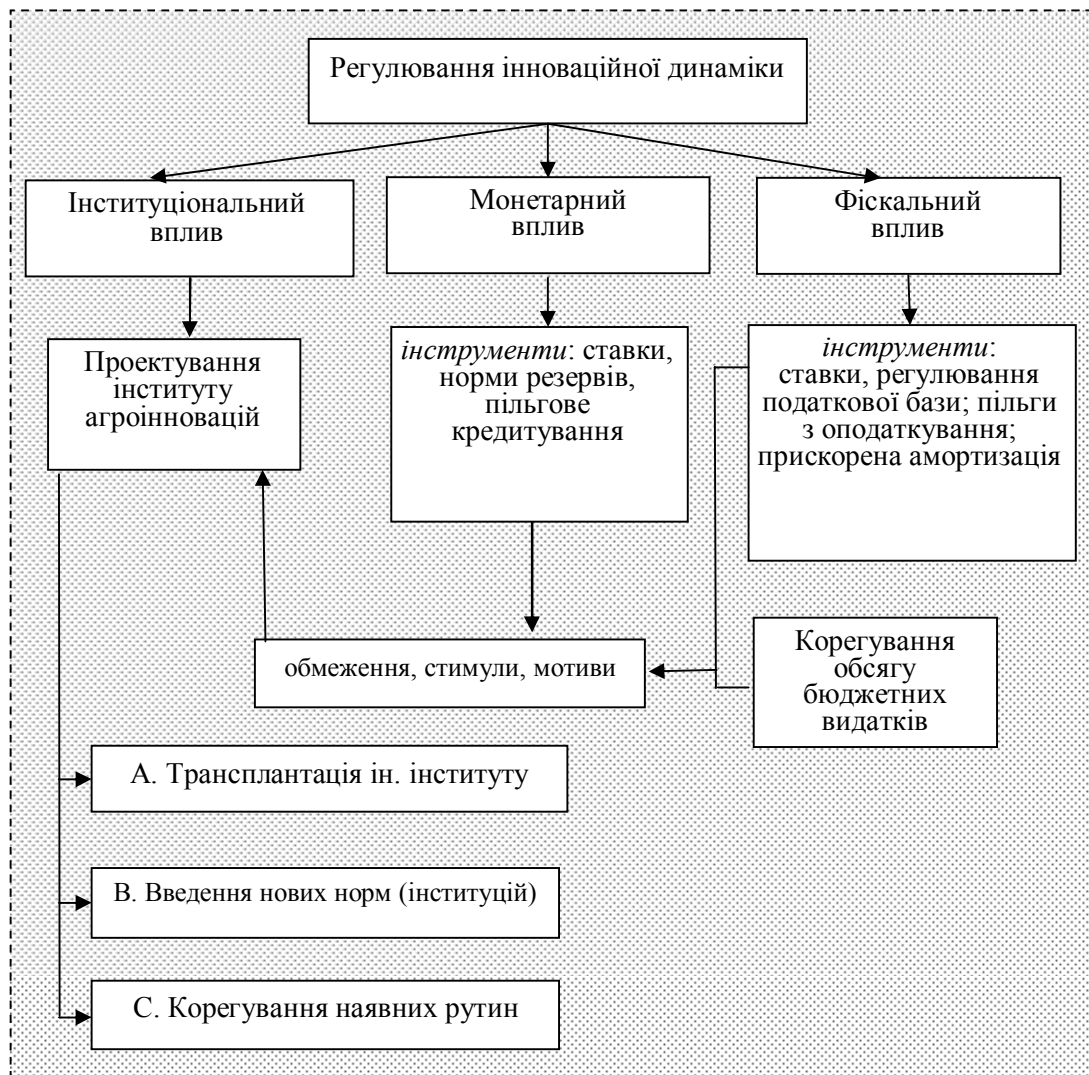

Рис. 2. Механізм модернізаційних змін інституту агроінновацій

Джерело: розроблено автором

Відправною точкою для реалізації процедур інституціонального проектування виступає низька ефективність діючого інституту і неузгодженість наявних формальних умов його функціонування з неформальними обмеженнями. Окрім того, інституціональне проектування важливе при невідповідності запроваджуваних формальних норм (або змін діючих) існуючим, в даному економічному середовищі, еволюційним обмеженням. Для ідентифікації таких передумов необхідно конкретизувати інституціональний формат («бажаний ідеал») перспективних змін та обґрунтувати шляхи досягнення із визначенням формату потрібних змін інституту або за процедурою запозичення економічного інституту (трансплантації). Трансплантації інститутів обумовлюють необхідність обґрунтування відповідної стратегії: шокової терапії, «виращування» інститутів або запровадження стратегії «проміжних інститутів». Вважаємо, що в агропромисловому виробництві України, з огляду на можливі втрати ресурсів, часу і ризики, – найбільш привабливою стратегією

формування оптимального інституту агроінновацій може бути стратегія «проміжних інститутів». Вона передбачає створення ефективного економічного інституту за допомогою реалізації перехідних його форм або створення «ланцюга» з набору проміжних інститутів, які поступово змінюються й витісняються один одним при введенні чи коригуванні інституцій. Важливо враховувати, що позитивні зміни можливі в межах діючих еволюційних обмежень і за умов сприятливого інституціонального середовища. Подібна стратегія мінімізує проблеми адаптації при трансплантації інститутів й появу дисфункціонального стану або «інституціональної пастки». Мінімізується, за таких умов і проблема «відторгнення» інституту, адже модифікації й модернізації відбуваються поступово і не мають радикальний характер.

Пропонуючи модернізацію наявного інституціонального середовища й інноваційного інституту важливо окреслити інституціональні й еволюційні обмеження на шляху до проектування змін. Так не тривалий період ринкових взаємодій в національній економіці не став сприятливим для поширення інноваційних бізнес-технологій, внутрішній ринок вузькосегментований і недостатньо розвинутий, ключові галузі потребують значних інвестиційних ресурсів, конкуренція не завжди чесна, економіка залежна від енергетики, а сфера сучасних послуг відрізняються не високою якістю їх надання й високою ціною.

Інноваційні перспективи економіки й агробізнесу пов'язані із потенціалом високотехнологічного виробництва та наявністю наукоємного сектору. Саме на першому етапі інноваційного процесу продукуються новації, які в подальшому забезпечують інноваційних суб'єктів економіки високотехнологічним і конкурентоспроможним продуктом. На шляху забезпечення цілісності інноваційного процесу й продукування наукового продукту для агробізнесу знаходяться неефективні і слабкі державні структури, інститути, інституції; несприятливе для інноваційного бізнесу середовище; обмеженість бюджетних, податкових і монетарних стимулів.

Висновки з даного дослідження. Постіндустріальні зміни глобального ринку й специфічні національні реалії обумовлюють формування системної основи для підтримки інноваційної динаміки в національному господарстві і його галузях, що ґрунтується на інституціональному регулюванні, інструментах стимулювання попиту і пропозиції інновацій, інфраструктурному і інформаційно-комунікативному забезпеченні інноваційного зростання. Об'єктивні процеси суспільного відтворення, поглиблення процесів поділу праці, поширення кооперації та спеціалізації в умовах модернізаційних змін детермінують поширення агроінновацій в технологічних процесах, продуктах, маркетингу й організації праці.

З огляду на сучасні реалії й перспективи поширення інноваційного агробізнесу важливим вбачаємо реалізацію інституціонального проектування в даній галузі з урахуванням специфічних особливостей національної економіки, які можуть визначити перехідну форму становлення інституцій й інституту агроінновацій. Реалізація стратегії проміжних інститутів та процедур інституціонального проектування в напрямі формування ефективного інституту агроінновацій потребує оцінки його вихідного стану; проектування проміжних форм; створення модифікованого інституту.

Активізації інноваційних форм агробізнесу не сприяють діючі формати взаємовідносин між товаровиробниками та органами різних рівнів влади; недостатня інтеграції виробників в реалізації інноваційного процесу; рестрикційна система інституціональних стимулів та мотивів; правове забезпечення власності і виконання контрактних відносин; існуючі неформальні норми та майже відсутня інституціональна довіра. Інституціональні проблеми національної економіки не сприяють трансплантації досягнень світової господарської практики, нових бізнес-стратегій, інноваційної інфраструктури, інформаційних комунікацій.

Список використаної літератури

1. Гончаренко О.В., Теслюк Ю.В. Функціонал базисних інститутів економіки в забезпеченні інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8373> (дата звернення: 25.04.2022).
2. Гончаренко О.В., Самілик Т.М., Теслюк Ю.В. Інституціональні детермінанти розвитку інновацій в агропромисловому виробництві. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698> (дата звернення: 25.04.2022).
3. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Лузан О.Ю. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2013. № 4. С.86-92.
4. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6 (120). С.18-25.
5. Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
6. Писаренко Т.В., Куранда Т.К., Кваша Т.К. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка. К.: УкрІНТЕІ, 2021. 39 с.
7. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С.28-45.
8. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Перспективи модернізації аграрного сектору України. *Економіка України*. 2013. № 8 (261). С.64-76.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. М.: ЭКСМО, 2007. 864 с.
10. Denzau, A., North, D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*. 1994. Vol. 47. № 1. P. 3-31.
11. Hodgson G. M. The Approach of Institutional Economics. *Journal of Economic Literature*. 1998. Vol. 36. № 1. P. 166-192.

References

- [1] Honcharenko O., Teslyuk Yu. (2020) Funktsional bazysnykh instytutiv ekonomiky v zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva [Functional of basic institutions in providing innovative development of agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, vol. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8373> (accessed 25 April 2022).
- [2] Honcharenko, O., Samilyk, T., Teslyuk, Yu. (2019) Instytutsionalni determinanty rozvytku innovatsii v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [Institutional determinants of innovation development in agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, vol. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698> (accessed 25 April 2022).
- [3] Malik M.U., Shpikyliak O.G., Lyzan O.Y. (2013) Instytuty y instytutsii u rozvytku intehratsiinykh protsesiv v ahrarnii sferi [Institutes and institutions in the development of integration processes in agriculture]. *Ekonomika APK*, vol. 4, pp.86-92.
- [4] Melnik O. (2011) Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku [Formation of methodological approaches in innovation research and innovation]. *Aktualni problemi ekonomiky*, vol. 6, pp. 18-25.
- [5] Sabluk P.T., Shpikuliak O.G., Kurilo L.I. (2010) *Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi: instutusionalnii aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects]. Kyiv: NNZ IAE. (in Ukrainian)
- [6] Pysarenko T., Kuranda K., Kvasha T. etc (2021) *Stan naukovo-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi* [State scientifically innovative to activity in Ukraine in 2020 year: scientifically analytical message T]. K. UkrINTEI. (in Ukrainian)
- [7] Fedulova, L. (2013) Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]. *Ekonomichna teoria*, vol. 2, pp.28-45.

-
- [8] Shybravska O.B., Prokopenko K.O. (2013), Perspektyvy modernizatsii aharnoho sektoru Ukrainy [Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 64-76.
- [9] Schumpeter J. (2007) *Teoriya Ekonomicheskogo Razvitiya. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya* [The Theory of Economic Development, Capitalism, Socialism, and Democracy]. Moscow: Eksmo. (in Russian)
- [10] Denzau, A. and North, D. (1994) Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*, vol. 47, no 1, pp. 3-31.
- [11] Hodgson, G. M. (1998) The Approach of Institutional Economics, *Journal of Economic Literature*, vol. 36, no 1, pp. 166-192.